

ки. Це пов'язано з інтуїцією, увагою до символу, художнього образу тощо. При цьому ні у Г. Вольфліна, ні у Д. Чижевського не можна знайти хаотичності чи невизначеності. Обидва дослідники мають строгу систему.

Неокантіанська увага початку XX ст. до самоцінності художніх цінностей (які не виконують якусь іншу – дидактичну, соціальну тощо – функцію) зумовлена розвитком модернізму. Такий погляд на мистецтво, звичайно, контрастував із консервативними підходами XIX ст., в яких у кращому випадку, можна знайти тезу про те, що література віддзеркалює життя. Але сама сутність літератури залишалась або псевдовизначеною як дидактика чи фетиш, або ілюзорною, невизначеною, з огляду на еволюцію мистецтва. Наукові пошуки початку XX ст. являють собою спробу зняти цю суперечність, подати хоча б часткове розв'язання проблеми, і в даному разі такою "панацеєю" стає саме філософська методологія.

Таким чином, світоглядна позиція представників київської інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. базувалася на віднайденні балансу між двома чинниками: національним (дослідження якого тільки формувалося) та інтелектуальним. У розвідках, присвячених художній літературі, була наявна спроба простежити еволюцію мистецтва. Також на перший план виходить аналіз особистісного аспекту в літературі, образу автора, творчої рефлексії.

Отже, у літературознавчих працях Київського університету кінця XIX – початку XX ст. закладене філософське підґрунтя, яке має змішаний або перехідний характер, маючи, з одного боку, аристотелівську увагу до логіки і теоретичних засад поетики, інтерес до раціоналізму, а з другого боку – платонівську ідею стосовно форми і змісту, ейдосів і емоційного навантаження художнього образу. Розглянуті джерела базуються на синтезі літератури, філософії, культури, історії (і, відповідно, філософії історії), маючи виразний онтологічний характер.

Із цього аналізу стає зрозумілим, що собою являє літературознавство взагалі та на сучасному етапі зокрема. Специфіка літературознавства полягає у тому, що досі ця галузь, на нашу думку, не відокремилася категоріально й навіть змістовно від філософії. Таким чином, літературознавчий аналіз являє собою й філософський, оскільки оперує спільними для обох дисциплін категоріями, як-от форми і змісту, прекрасного, краси, потворного тощо, морально-етичними цінностями (так, у літературознав-

чому аналізі деяких окремих проблем, як-от релігійних, не визнається, вони розглядаються або як філософські, або як морально-етичні), тощо. Філософський чинник у літературознавстві досі потужний, і філологія не звільняється від нього; урешті-решт, такий пуризм і неможливий через спільну змістову складову. У протилежному разі відбувається зведення літературознавчого аналізу до примітивного формального або текстологічного, де розшифрування реалій, художніх засобів тощо зрідка спирається на філософські здобутки.

Іншими словами, під час аналізу літературознавець повинен урахувати можливість філософського кола читання в досліджуваного автора, навіть якщо письменник не створив власної філософської системи. Слід пам'ятати, що все одно художній твір несе в собі світоглядну систему, яка може бути емпіричною чи недостатньо глибоко висловленою, але вона все одно наявна через індивідуальний чинник.

Отже, літературознавство – це галузь, в яку інтегруються здобутки інших дисциплін, передусім гуманітарних. Ця інтеграція відбувається не завжди рівноцінно й ефективно, тому літературознавчий процес ніколи не був і не є рівномірним. Прогресивність запозичення інших моделей виявляється в дієвості нових методів, регресивність – у штучному затриманні старих нежиттєздатних конструкцій.

Таким чином, літературознавець повинен не лише застосовувати глибокий аналіз, але й орієнтуватися в пошуку тем і виокремленні проблем на філософські здобутки, водночас уміючи відкидати зайве й зважати на історичні передумови виникнення того чи іншого твору, щоб уникнути сліпого копіювання, а відтак, ерзацу.

1. Гудзій М. Із спогадів [Текст] / М. Гудзій // 3 іменем Святого Володимира : у 2 кн. Кн. 1. / упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. – К. : Заповіт, 1994. – С. 315–316. 2. Асмус В. Ф. Дialeктика Канта [Текст] / Валентин Фердинандович Асмус. – Изд. 2-е. – М. : Изд-во Коммунистической академии, 1930. 3. Гердер И. Ф. Идеи к философии истории человечества [Текст] / Иоганн Фридрих Гердер ; пер. и прим. А. В. Михайлова. – М. : Наука, 1977. – С. 9. 4. Там же. – С. 661. 5. Там же. – С. 242. 6. Там же. – С. 442. 7. Там же. – С. 205. 8. Там же. – С. 236. 9. Зборовська Н. В. Психісторія новітньої української літератури: проблеми психосемантики і психопоетики [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01; 10.01.06 / Зборовська Ніла Вікторівна. – к., 2007.

Надійшла до редколегії 15.03.12

УДК 160.1

Н. Т. Супрун, асп., КНУТШ

ЛОГІКА ЯК ПРАКТИЧНА ДИСЦИПЛІНА В КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ (1819–1920 рр.)

В статті аналізуються логічні погляди представників Київської духовної академії. Зазначається особливість розуміння поняття "практичної логіки" та її місця серед інших наук.

Ключові слова: практична логіка, прикладна логіка, образ логіки, закони логіки, форми мислення, методологія.

В статье анализируются логические взгляды представителей Киевской духовной академии. Подчеркивается особенность понимания понятия "практическая логика" и ее места среди других наук.

Ключевые слова: практическая логика, прикладная логика, образ логики, законы логики, формы мышления, методология.

In this article analyzes logical views of representatives of the Kiev Theological Academy. Emphasized specificity of understanding the concept of "practical logic" and its place among other sciences.

Keywords: practical logic, applicable logic, the image of the logic, the laws of logic, forms of thought, methodology.

З огляду на розбудову незалежної української держави, важливими стають питання, що пов'язані з історичною та культурною спадщиною. Не можливо говорити про сьогодення не знаючи минулого. Ось чому звернення до філософських здобутків представників Київської духовної академії (1819–1920 рр.) все більш стають актуальними. Досягнення вітчизняної логіки вказують на існуючий розрив між розробкою теоретичної бази та

історичної бази логіки. Ці дві сфери тісно зв'язані між собою, проте питанню історії української логіки приділено недостатньо уваги. Це створює невидимий бар'єр між ними і відкидає здобутки українських логіків-філософів в забуття.

Проблема співвідношення логіки як теоретичної та практичної дисципліни не є новою, але це не впливає на її актуальність. За все існування логіки як науки її

предмет піддавався значним змінам. Це пов'язано з самою специфікою логічного знання. Крім цього, на зміни в сфері логіки впливали історико-культурні аспекти та соціальні зміни (варто згадати "прогнози" І. Канта, що нищили майбутнє логіки). Загалом, обговорення проблеми співвідношення теоретичної та практичної логіки не так давно стало характерним для вітчизняної логіки. Але звертаючись до стародруків та рукописів представників духовно-академічної філософії, відзначаємо певний пласт в їх дослідження, який присвячений практичному характеру логіки. На розуміння логіки не лише як формальної науки вказує проблема, яку вирішували логіки Київської духовної академії поруч з питаннями про реформування логіки як науки та її методологічне значення. А саме: як застосовувати на практиці те, що здобуте в теоретичній логіці. Проведене дослідження є актуальним, по-перше, в історичному аспекті, для формування цілісної картини історії української логіки та введення значної частини логічних робіт представників Київської духовної академії (1819–1920 рр.); по-друге, в теоретичному аспекті: розкриття проблеми співвідношення теоретичної та практичної логіки, та розуміння останньої як в широкому так і вузькому смислі.

Джерельною базою слугували роботи професорів Київської духовної академії (1819–1920 рр.): рукописні лекцій з логіки та програми з логіки П. Ліницького та П. Юркевича; текстуальні першодруки С. Гогоцького, П. Ліницького, І. Міхневича, Ор. Новицького, В. Карпова, П. Юркевича. У сучасній філософській літературі загальні огляди філософської спадщини представників київської духовно-академічної філософії в контексті історії української філософської думки представлені у працях І. Бичка, В. Горського, М. Кашуби, К. Кислюка, М. Лука, В. Нападистої, В. Нічик, І. Огородника, М. Русина, Я. Стратій, М. Ткачук, Ю. Федіва, В. Ярошовця та ін. Загальні погляди відносно розвитку вітчизняної логіки висвітлені в працях радянських логіків М. Кондакова, О. Маковельського, М. Стяжкіна, М. Поповича. Крім того, тема, що пов'язана з духовно-академічною філософією та логікою як філософською дисципліною висвітлена в роботах таких українських та російських науковців як О. Абрамов, В. Бажанов, І. Гріфцова, В. Івлєв, А. Конверський, Н. Мозгова, М. Плахтій В. Попова, О. Смірнова, Г. Соріна, І. Хоменко та інші. Також частково вирішення поставлена проблема знаходимо в роботах таких науковців як С. Аверенцев, В. Брюшинкін, Г. Х. фон Врігт, А. Івін, А. Ішмуратов, В. Чуйка та інші.

Метою статті є аналіз логічних поглядів представників Київської духовної академії (1819–1920 рр.), що мають практичний характер та викладені в рукописах та стародруках і.

Київська духовна академія функціонувала протягом ста років, але це не применшує її значення для історії української філософії і логіки зокрема. Так, наприклад, університетська логіка є певною мірою продовженням академічної логіки, що викладалась як філософська дисципліна в Київській духовній академії та духовних семінаріях. Для того щоб створити повну картину сучасно логіки в Україні, варто звернутися до праць представників Київської духовної академії, а саме Ор. Новицького, П. Ліницького, В. Карпова, І. Міхневича, П. Юркевича, логічні роботи яких мало досліджені. Це пов'язано з тим що, по-перше, більшість логічних робіт дійшли до нас у рукописному варіанті (плани, звіти, листи, занотовані лекції тощо) і не є оприлюдненими надрукованими примірниками, а всі інші являють собою текстуальні першодруки; по-друге, Київська духовна академія цікавила довгий час науковців виключно з історико-філософського боку, а не логічного. Лише останні роки відзначаються увагою до логічних праць

представників духовно-академічної філософії. Цей факт доводить, що існує велике поле не розробленого матеріалу і спроби автора дослідити його вже привносять новизну. Крім того, досягнення попередників привносять загальне розуміння становища логіки в духовній академії. Нами ж запропоноване більш вузьке розуміння логіки як практичної дисципліни представниками Київської духовної академії.

Як методологічний каркас пропонується поняття "образ логіки" та "авторський образ логіки". Це дозволило дослідити логічні погляди представників Київської духовної академії не лише систематизуючи їх за школами чи персоналіями, а беручи до уваги всі компоненти одночасно. Уточнюється розуміння поняття "практична логіка". Традиція поділу логіки на теоретичну та практичну дуже давня, і сучасне наукове товариство його підтримує. На сьогоднішній день під практичною логікою найчастіше розуміють: (1) неформальну логіку, що набирає обертів розвитку на теренах сучасної України (засновниками вважаються Перельман та Тулмін); (2) логіку як методологію: в цьому випадку практичною може стати будь-яка абстрактна логічна система, моделі якої знаходять інтерпретацію в певній галузі знання; (3) логіку, що вивчає особливі практичні міркування, тобто такі міркування, результатом яких є дія, а ціллю – обґрунтування цих дій. В останньому випадку практична логіка постає як сукупність логічних систем, що формалізують практичні міркування. Прикладом слугує підхід А. Ішмуратова: "Логічні дослідження практичних міркувань знаходяться десь на півдорозі від "нелогічного" до "логічного". Друковані роботи Г. Врігта, С. Кангера, Н. Решера, А. Андерсона..., вважались застосуванням логічних методів в дослідженні соціальних наук" [1]. Але для розгляду питання, що піднімається в дослідженні, зазначимо більш ширше розуміння терміну "практична логіка". Це наука і навчальна дисципліна, яка свої теоретичні здобутки спрямовує на вирішення проблем в буденному житті, науці і філософії та відіграє важливу роль в освіті людини.

Для аналізу логіки як практичної дисципліни в київській духовній академії потрібно зазначити нерозривність теоретичної і практичної логіки. Логіка може ставити в голову своїх досліджень три різних і зв'язаних одне з іншим завдань. В першому випадку визначаємо гносеологічну логіку, де логіка тісно пов'язана з теорією пізнання і слугує матеріалом для вирішення питань гносеологічного характеру; в другому – теоретична логіка – спеціальні дослідження в області теорії умовиводів та доведення; в третьому – власне, практична логіка. Остання займається питаннями про застосування здобутків теоретичної логіки для практичних цілей, тобто пристосовує правила логіки, що б їх можна було використовувати на практиці, при аналізі доведення, в ораторському мистецтві, для наукових досліджень тощо.

Як вже вище зазначалося "образ логіки" є важливе для розуміння місця цієї науки в культурно-історичному. В нашому випадку це відкриває шлях до розуміння специфіки логічних поглядів професорів Київської духовної академії. Найчастіше саму логіку ототожнюють з її образом, що склався на певному історичному етапі. Якщо ж робити історичний огляд розвитку логіки як науки, то зазначене поняття допоможе визначити межі предмету логіки, її роль серед інших наук та в самому суспільстві. Крім цього, ми отримуємо можливість об'єктивно оцінити місце і значення логіки. Помічаємо, що в одному і тому ж культурному середовищі може існувати декілька образів логіки. В цьому смислі поняття "образ логіки" відбиває найвпливовіші тенденції в сфері логічного знання та включає концепції, що були найбільш розповсюджені та отримали певну популярність в суспільстві

ві. Проте, якщо ми будемо говорити про такий духовний заклад як Київська духовна академія і київську духовно-академічну філософію 1819–1920 рр., то варто врахувати той факт, що в межах навіть цієї школи одночасно співіснувала велика кількість поглядів як на філософію, так і на логіку зокрема. Тому для чіткого непротивного розуміння логіки як практичної дисципліни застосовується поняття "авторський образ логіки", що вводиться в якості методологічного принципу для вивчення логічних концепцій зазначених авторів. Воно дозволяє, з одного боку, врахувати специфіку "непарадигмальних", але культурно значимих концепцій, з іншого – пояснити аргументацію різних сторін стосовно проблемних питань в логіці, враховуючи специфіку того чи іншого історичного періоду. З точки зору логіко-історичної позиції стають цікавими не лише масивні логіко-філософські тенденції, але й поодиначий логічний погляд, що вписується в певну філософську школу. В нашому випадку створюватиметься підґрунтя для визначення "авторського образу логіки" конкретних персоналій в межах київської духовно-академічної філософії XIX – поч. XX ст.

Логічні погляди В. Карпова відрізняються своєю самотутністю, але вписуються в контекст поглядів представників духовно-академічної філософії. На його логічне вчення вплинули як німецька класика так і платонівська традиція. Логіку він обґрунтовував психологією, адже обидві пов'язані з мисленням і розкривають "одну людську душу". Тому основи психології створюють логіці статус "реальної науки". Його робота "Систематичне викладення логіки" просякнута методичними рекомендаціями для будь-якої людини, що самовдосконалюється. Тож говорячи про авторський образ логіки В. Карпова, зазначаємо, що логіка – це в першу чергу формальна наука, але при цьому вона розуміється як практична дисципліна, що посідає визначне місце в освітній програмі. Крім того, користь логіки в тому, що вона допоможе кожній людині "в розвитку її здатностей", а кожній окремій "реальній науці" – поєднати і систематизувати знання. Він підкреслює, що логіка завжди складалась з двох частин; її "ділили на чисту та прикладну, теоретичну та практичну, природну та штучну...", також на логіку життя та логіку школи" [2]. В. Карпов теж звертався до такого розподілу, але при цьому він прагнув реформувати логіку, тому ділив її на три частини. Перша спрямовувалась на розгляд психологічних засад логіки, друга розробляла базу елементарної логіки, третя – поставала як практична логіка, а саме як наука про цілісну систему та методи побудови системи знань. Визначаємо її як методологію, а в термінології В. Карпова "систематика" – наука про методи розробки цілісної системи. Його реформа пов'язана з поєднанням логіки та психології, тому свій підручник він розпочинає саме з цієї теми (представники Київської духовної академії взагалі тісно зв'язували логічне знання з психологією та з теорією пізнання). Загалом, логіка постає як наука формальна, але яка є прикладною для "усякого реального вчення", тому вона є – як називає її В. Карпов формальний орган пізнання. Ця формальна наука є потрібною для кожної окремої людини. Адже логіка привносить ясність в наше мислення та пізнання, показує взаємозалежність наших міркування, що надає їм обґрунтованості; допомагає впорядкувати та систематизувати думки.

Логіка В. Карпова бачиться як практична логіка в широкому значенні, тобто як наука і навчальна дисципліна, яка відіграє важливу роль в освіті людини та допомагає полегшити "тяжкий шлях досвіду". Вся логічна теорія випускника Київської духовної академії веде до висновку, що логіка в прикладному значенні виступає як методологією. Також, завдяки законам логіки, правиль-

ному і системному мисленні людина послідовно і обґрунтовано будує свої думки в цілісне доведення.

Проблема реформування логіки стояла гостро і для П. Юркевича. Весь зміст логіки П. Юркевич не ділить на логіку загальну та часткову, чи теоретичну та практичну. Він пропонує ділити її на такі дві частини: перша – це елементарна логіка, друга – прикладна логіка. "Перша частина логіки складається з викладу елементарних форм мислення, друга її частина відома під назвою (іменем) методології або логіки прикладної, що показує, як з цих елементарних форм мислення ми будемо цілі будинки мислення..." [3]. План логіки такий: 1) закони мислення; 2) форми мислення (перші два пункти складають елементарну логіку); 3) прикладна логіка або методологія. Розгляд першої частини логіки в конспектах лекцій П. Юркевича за планом розпочинаються з законів логіки, але перед тим він піднімає питання предмету, значення та важливості логіки як науки. "Логіка є наукою основною не лише для наук умовлядних, але і для досвідних (опитних)" [4]. Таке визначення місця для логіки відводилось безспідставно. П. Юркевич достатньо різко виступав проти скептицизму, який панував певний час. Він прагнув зруйнувати думку, що логіка це пуста і непотрібна наука. На відміну від В. Карпова, Ор. Новицького та П. Ліницького він не зводив логіку до психології. Звичайно в рукописах зустрічаємо моменти, що свідчать про зв'язок цих наук, проте його не можна "звинуватити" в психологізмі. В іншій частині своїх рукописів, вже в другому півріччі він починає піднімати питання: що саме логіка хоче сказати всіма цими схемами та формулами? Дає таку відповідь, яка відкриває шлях до викладу прикладної логіки: логіка хоче дати загальні норми для обробки наших досвідів. Тому логіка є наукою про всезагальні методи, завдяки яким ми "досягаємо загального і необхідного". Гегель помилявся, коли хотів віднайти в досвіді норму для мислення, але ніякий досвід не відповідає, наприклад, нормі $a=a$, "як ніякий досвід не відповідає ідеалу чистої людини, розумної людини" [5]. Логічні закони і норми вказують на зворотний процес, де норми стають основою для узагальнення досвіду. Всі форми і їх аналіз, говорив П. Юркевич, вивчаються не просто так. Вони необхідні для змісту. Тобто, якщо формальна логіка абстрагується, відволікається від кожного конкретного змісту, то на практиці ми не можемо зупинитися лише на простому розумінні елементарних форм мислення. Поняття, судження і умовивід нам необхідні для того, щоб побудувати навіть граматичне речення. Загалом логіку П. Юркевич розумів близько до сучасного визначення. На відміну, наприклад, від П. Ліницького, він не розумів логіку як науку про мислення. Для нього мислення є зв'язок понять в певну єдність, а спосіб та образ їх зв'язку є форма. Саме її і вивчає логіка. Друга частина логічної концепції П. Юркевича пропонувалась ним як прикладна логіка або методологія. Але його виклад прикладної логіки відрізняється від методології В. Карпова. Останній більш ґрунтовно опрацював цю тему. Логіка як практична дисципліна в логічній концепції П. Юркевича це застосування теоретичного матеріалу логіки, що є тією прикладною логікою – це вчення про методи для побудови цілісної системи. Здобутки в логіці є підґрунтям не лише для наук умовлядних, а також і досвідних. Тому, можемо сказати, що логічні погляди П. Юркевича підтримують загальне завдання, що ставили перед логікою представники духовно-академічної філософії XIX – початку XX сторіччя, а саме реформування логічного знання. Але, крім цього, автор великої рукописної спадщини відрізняється самотутнім підходом до логіки, пов'язує її з теорією пізнання, але при цьому не нехтує її практичним застосуванням.

Ор. Новицький взагалі поєднував логічне знання з психологією. В логіці викладаються закони нашого мислення, але перед тим треба ознайомитися з поняттям мислення. В цьому може допомогти психологія. Ділить логіку на чисту логіку, де розглядає форми та закони мислення та прикладну логіку. Остання розуміється як наука про метод. Виділяв три методи (В. Карпов спирається на два методи – аналітичний та синтетичний): 1) математичний метод; 2) систематичний метод; 3) історичний метод. "Прикладна логіка є керівництвом до наукового або штучного мислення" [6]. Вона називається прикладною або наукою про методи (методологія) тому, що пізнання в науці відбувається по відомим правилам, а їх, разом з порадами, можемо знайти в логічному знанні.

Поруч з Ор. Новицьким доцільно розглянути погляди П. Ліницького. П. Ліницький, в свою чергу, теж говорить про закони логіки як певну вимогу до мислення, але його позиція споріднює логіку з теорією пізнання. Всі закони випливають з самої структури мислення, з методів і видів мисленнєвої діяльності. Логіка яка вивчає мислення стає знаряддям, що допомагає у пошуках відповідей на питання про пізнавальну діяльність людини, про місце досвіду в цій системі, а вже потім про ґрунтовність і цілісність наукового та філософського знання. П. Ліницький, як і його колеги намагався реформувати логічне знання. Зазначав, що раніше логіку обґрунтовувала метафізика. Але розглядаючи поняття "наукового мислення" та "ненаукового мислення" прийшов до висновку, що варто спирати логіку на психології. Не виокремлює практичну логіку, як і І. Міхневич, але в контексті застосовує логічне знання як метод для будь-якої науки.

Відмінним від попередніх поглядів є логічна концепція І. Міхневича. Практичний характер логіка отримує у поєднанні логіки та граматики, що потім веде до предмету риторики. Перші дві дисципліни пов'язані з тих причини, що говорити є не що інше, як мислити в слух. "Тому між граматику та логіку знаходиться тісний зв'язок. Думка є душею слова, а слово є оболонка думки. Логіка є основою граматики, а граматика є додатком логіки" [7]. Остання показує і вчить як складати і поєднувати думки для того, щоб слова наші виражали те, що ми хочемо сказати і щоб ми писали грамотно і розумно. І. Міхневич так тісно прив'язує ці дві дисципліни одна до одної, що завдання і виклад матеріалу буде за подібністю. Завдання логіки витікають з аналогії з граматику: 1) логіка пояснює склад і утворення думок; 2) викладає правила, за якими думки поєднуються між собою (в граматиці відбувається зіставлення літер в слова, а слова поєднуються у зв'язані і правильно побудовані речення). За таким аналогічним принципом і будується вся структура книги. Логіка складається з двох частин (в граматиці перша частина – етимологія, друга частина – словотворення): "...у вченні о складі і утворенні думок ми будемо говорити про склад і утворення увлєнь, понять, суджень та виводів або умовиводів, а у вченні про образ поєднання думок будемо розглядати образ поєднання наших понять і зведення їх до єдності думки про відомий предмет" [7]. Такий зв'язок логіки та граматики до кінця не зрозумілий в тому плані, що логіка посідає двозначне місце. То вона стає пропедевтикою, то вона породжує граматику, і остання стає лише додатком до логіки. Для кращого розуміння логічних поглядів І. Міхневича скористуємося позицією М. Правдіна, з під пера якого вийшла книга "Логіка та граматика" (1973 р.). Розглядаючи ці дві дисципліни в поєднанні не варто забувати, що розуміння і значення цих понять має два вираження. Так логіка означає саму науку і власне предмет – наука про форми мислення, та закони якому воно підпорядковується. Теж саме сто-

сується і граматики, яка позначає як власне науку, так і предмет. Розуміючи тісний зв'язок цих дисциплін не потрібно зливати їх в єдине або нівелювати значення одної чи іншої. Варто розглядати логіку та граматику як окремі науки, предмети яких перетинаються [8]. Ця позиція є достатньо демократичною та знімає проблему надважливості однієї дисципліни для іншої. Таким чином позиція І. Міхневича стає. Логіка і граматика це окремі самостійні науки, які ніяк не можуть бути додатком для чогось іншого. Проте їх предмети перетинаються, і інколи методи однієї вирішують проблеми іншої. Для підтвердження наводимо образ який висвітлював сам І. Міхневич: логіка і граматика – доповнення форм мислення до форм слова, адже граматичне речення є теж саме логічне судження, лише у зовнішній словесній формі. Загалом логічна концепція І. Міхневича є самобутньою та авторською. Ніхто з його сучасників, судячи зі знайдених робіт, не поєднував логічну концепцію з лінгвістикою. Суть його роботи – це створення керівництва для викладання логіки, та підручника для здобуття знань з логіки, які потім можна використовувати на практиці і не в побудові філософських систем, а в буденній розмові та житті. Мета, яку він переслідував це – викласти в послідовному порядку головні дії мислення, з їх прийомами, законами, видозмінами, способами, формами і умовами. Та зробити їх ясними і зрозумілими для тих, хто в перший раз приступає до вивчення "внутрішнього механізму людської думки". Він намагався показати, які практичні навички можна отримати зі знання законів та правил логіки. В першу чергу це вміння правильно та по суті говорити. Керівництво І. Міхневича відкриває шлях від логіки і лінгвістики до риторики, що вказує на спробу автора теоретичний багаж привести до практики.

Аналізуючи логічні концепції представників Київської духовної академії, помічаємо певну схожість в завданнях, що вони ставили перед собою. Але при цьому, зазначаємо, специфічність поглядів кожного з професорів, що пов'язані як з елементарною (чистою) логікою, так і з практичним значенням логіки. Так П. Ліницький і І. Міхневич не виділяли практичну логіку в окремий розділ. Проте перший розумів її як методологію, а другий накладав її на лінгвістику та риторіку. Прикладну логіку або методологію виокремлювали Ор. Новицький та П. Юркевич, та визначали її як науку про метод або методологію. В. Карпов, в свою чергу, теж розумів логіку як методологію, або науку про методи побудови цілісної системи знань. Визначав її як систематику. Таким чином, можна зробити загальний висновок: серед представників Київської духовної академії 1819–1920 рр. існували різні підходи до тлумачення основних законів логіки, форм мислення. Проте більшість визначала прикладну логіку та розуміла її як методологію. Крім цього логічне знання пов'язували з теорією пізнання, психологією, лінгвістикою та риторикою. Це свідчить про спроби реформувати логіку, віднайти для неї ґрунт та надати їй статус "реальної" науки.

1. Див.: *Ишмуратов А. Т.* Практические рассуждения и игровые модели // Рациональность, рассуждение, коммуникация (логико-методологический анализ. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 73. 2. Див.: *Карпов В.* Систематическое изложение логики / В. Карпов. – СПб., 1856. – С. 6. 3. Див.: *Юркевич П. Д.* Лекции по логике, читанные в 1864–65 академ. года // Философские лекции и записки П. Д. Юркевича – XIX в. – Институт рукопису НБУВ, Ф.301(КДА), № 352Л. (муз.818а), – № 16. – С. 788. 4. Там же. – С. 770. 5. Там же. – С. 844. 6. Див.: *Новицкий О. О.* Краткое руководство к логике с предварительным очерком психологии / О. О. Новицкий; – К., 1844. – С. 156. 7. Див.: *Михневич И.* Опыт постепенного развития главных действий мышления для первоначального преподавания логики / И. Михневич; – Одесса, 1847. – С. 1–3. 8. Див.: *Правдин М. Н.* Логика и грамматика / М. Н. Правдин. – М., 1973.